

تعبیر خواب؛ از رویا تا واقعیت

خواب قدمتی به دیرینگی بشر دارد و آدمی از همان ابتدا با این پدیده روبه‌رو بوده و سعی می‌کرده رمز و رازهای آن را دریابد. رخدادهایی که در خواب به‌وقوع می‌پیوندند همواره برای بشر این پرسش را ایجاد می‌کند که آیا این رخدادهای ناشانی از حقیقت دارند یا خیر؟

خواب قدمتی به دیرینگی بشر دارد و آدمی از همان ابتدا با این پدیده روبه‌رو بوده و سعی می‌کرده رمز و رازهای آن را دریابد. رخدادهایی که در خواب به‌وقوع می‌پیوندند همواره برای بشر این پرسش را ایجاد می‌کند که آیا این رخدادهای ناشانی از حقیقت دارند یا خیر؟

آیا در عالم واقع نیز این رخدادهای به‌وقوع می‌پیوندند. ناشناختگی این پدیده و تلاش آدمی برای پی بردن به رمز آن در نهایت به آنجا رسید که گروهی در پی آن برآمدند خواب‌ها را تفسیر کنند و به چیستی آن پی ببرند. از این‌رو، حرفه‌ای به نام خوابگزاری پدید آمد. برابر آنچه تاریخ مستند می‌گوید گویا خوابگزاری سابقه‌ای حدود 4000 سال پیش از میلاد مسیح داشته است. این چیزی است که از لوحه‌های گلی برجای مانده از گذشته برمی‌آید. خواب‌ها و تعبیر آن در اسطوره‌های ایرانی مهم تلقی می‌شد و از این رو شاهان همواره در دربار خوابگزارانی داشتند و بعد از خواب‌های خوب یا بدی که می‌دیدند برای تعبیر آن از خوابگزاران استفاده می‌کردند.

شاید بتوان گفت خواب‌ها و تعبیری که از رمز و رازهای آن توسط خوابگزاران ارائه می‌شد، بسیاری از حوادث مهم تاریخ ایران و جهان را رقم زده است. در یونان قدیم خواب منشایی و رایی داشت و آن را ابزاری برای پیش‌بینی آینده تلقی می‌کردند. در ادبیات داستانی و اسطوره‌ای ایران نیز خواب‌ها مهم تلقی می‌شد.

فردوسی حتی دیدن خواب و تعبیر آن را نشانی از علم پیامبری می‌داند و می‌گوید:

نگر خواب را بیهوده نشمیری / یکی بهره دانی زیغمبری

در شاهنامه موارد بسیاری از خواب دیدن شاهان و چهره‌های اسطوره وجود دارد که به تعبیر فردوسی رسیدن به رمز و راز آن از معبری برمی‌آید که از فره ایزدی بهره داشته باشد. خواب دیدن ضحاک (فردوسی، ج 1، صص 62-57) و خواب خسرو انوشیروان (همان، ج 7، صص 167-176) نمونه‌هایی از آن است.

فردوسی در مجموع 34 بار در شاهنامه از خواب و رویا سخن به میان آورده است. از جمله: خواب کیخسرو، خواب‌های سام (دو خواب)، خواب گشتاسب، خواب بابک نیای اردشیر (دو شب پیاپی)، خواب کتایون (دختر قیصر و مادر اسفندیار)، خواب رودابه، خواب کیقباد، خواب افراسیاب، خواب طوس، خواب سیاوش، خواب پیران، خواب گودرز، خواب جریره (مادر فرود)، خواب ضحاک، خواب رستم، خواب‌های کید هندی (دو خواب)، خواب بهرام چوبین (دو خواب)، خواب انوشیروان و سرانجام خواب خود فردوسی.

علاوه بر منابع اسطوره در منابع دینی هم خواب و رویا اهمیت خاص خود را دارد.

در انجیل اشارات زیادی به رویا شده است؛ از جمله در داستان یوسف پیامبر. در قرآن نیز چند بار به موضوع خواب و رویا اشاره شده است.

در سوره زمر آیه 42 آمده است: خدا به هنگام مرگ، ارواح را قبض می‌کند و علاقه روح از بدن را قطع می‌کند، اما آنهایی که نمرده‌اند، روحشان را به هنگام خواب می‌گیرد. پس ارواحی را که قضای خدا بر مرگشان است، نگه می‌دارد و دیگر به بدن‌ها برنمی‌گرداند، اما ارواحی که چنین قضایی بر آنها رانده نشده، به سوی بدن‌هایشان روانه می‌شوند تا مدت معینی زنده بمانند. مردم متفکر از همین خوابیدن و مردن متوجه می‌شوند که مدیر امور آنها خداست.

شباهت‌های بین کتب مقدس و دیدگاه فلاسفه یونان در این مورد قابل توجه است. در آیه 60 سوره انعام نیز مفهوم مشابهی آمده است: او کسی است که روح شما را در شب قبض می‌کند... این نظام خواب و بیداری آنقدر تکرار می‌شود تا پایان زندگی شما فرا رسد. آنوقت همه به‌سوی خدا بازگشت می‌کنید. در قرآن پس از داستان خواب 309 ساله اصحاب کهف آمده است: همان‌طور که قادر بودیم آنها را به این خواب طولانی ببریم، آنها را بیدار کردیم، طوری که وقتی بیدار شدند، فکر می‌کردند یک روز یا کمتر خوابیده‌اند.

در قسمت‌های مختلف قرآن در مورد خواب‌های پیامبر اسلام(ص) و یوسف نبی آمده است که اغلب به صورت صادق (پیشگویانه) هستند. یکی از این رویاها، رویای صادق پیامبر اسلام(ص) است که در آیه 27 سوره فتح ذکر شده است: پیامبر خواب دید به اتفاق یارانش برای انجام مناسک عمره وارد مکه می‌شوند و با تعریف این رویا همه مومنان خوشحال شدند، اما چون این خواب سال بعد از صلح حدیبیه اتفاق نیفتاد، عده‌ای گرفتار شک شدند.

در این آیه ذکر شده است آنچه خدا در عالم خواب به پیغمبرش نشان داد، صدق و حق بود. از دیگر رویاهای صادق می‌توان به رویای یوسف اشاره کرد که در آن 11 ستاره، ماه و خورشید برایش سجده می‌کردند و پدر وی یعقوب پیامبر آن را به‌درستی تفسیر کرد. در ادامه این داستان، زمانی که یوسف به زندان می‌افتد، خواب دو همبندی خود را به‌درستی تفسیر می‌کند و در نهایت خواب معروف پادشاه مصر که هفت گاو چاق، توسط هفت گاو لاغر خورده می‌شوند و هفت خوشه سبز و هفت خوشه خشک اتفاق می‌افتد و یوسف با تأویل صحیح این رویا به عزیز مصر تبدیل می‌شود.

بنابراین از نظر قرآن، تأویل خواب یک علم است و خداوند به هر کس بخواهد این علم را می‌دهد و گاهی از محتوای آشکار رویا زیاد نمی‌توان به پیشگویی‌هایش پی برد. در قرآن گاهی وحی‌ها و دستورات هنگام خواب به پیامبران الهام می‌شود. مثل خواب معروف ابراهیم که به وی دستور داده شد پسر 13 ساله خود را قربانی کند. همچنین گاهی خداوند از طریق رویا به راهنمایی بندگان می‌پردازد. مثلاً در مورد مادر موسی که در خواب می‌بیند نوزاد خود را در صندوق بگذارد و به آب بیندازد. در نهایت در آیاتی از قرآن مثل سوره یونس آیه 67 آمده است که خدا شب را قرار داده است تا در آن احساس آرامش کنید و روز را روشن کرده است.

در ادبیات منظوم و منثور فارسی نیز خواب و تعبیر آن جایگاه مهمی یافته است. مضامین مربوط به خواب و رویا و تعبیر آن از دیرباز در ادبیات فارسی به کار رفته و شاعران و نویسندگان فارسی‌گوی در این باره مضامین متنوعی را پرورانده‌اند. ژخاقانی (ص159) در مرثیه معروف خود در مرگ پسر جوانش، از آتشی سخن می‌گوید که در خواب، باغ شاعر را بسوخت و خود در ادامه، آتش را به اجل و باغ را به فرزندش تعبیر می‌کند یا در مصراع می‌گوید که در خواب جز سیم و زر نمی‌بیند و در مصراع دیگر زر را به رنج و سیم را به عنا تعبیر می‌کند. (همو، ص 12) سنایی نیز در بخشی از کتاب حدیقه الحقیقه خویش مجموعه‌ای از خواب‌ها و تعبیر آنها را بازگفته است.

ناصرخسرو قبادیانی، سال 437 هـ. ق در جوزجان در خواب می‌بیند کسی او را از شراب خوردن نهی می‌کند و به سوی قبله اشارتش می‌کند. پس از آن ناصرخسرو به گفته خود از خواب 40 ساله بیدار می‌شود. شیخ صنعان، قهرمان منظومه عطار نیز در خواب می‌بیند بتی را در روم سجده می‌کند و پس از رسوایی باز پیغمبر را در خواب می‌بیند و از آن رسوایی رهایی می‌یابد (عطار، صص303-286). در داستان شاه و کنیزک مثنوی پس از درماندن حکیمان از درمان کنیزک محبوب شاه، شاه به مسجد می‌رود و در آنجا درمان کنیزک را در خواب می‌بیند (مولوی، ج1، صص17-5). بیدل دهلوی (ج2، ص 637) در بیتی دیدن مخمل در خواب را چنین تعبیر می‌کند: «می‌شود اصحاب غفلت پایمال حادثات.»

در منابع فارسی آثار منظوم و منثور متعددی در مورد خواب و تعبیر آن وجود دارد.

ندا حسینی / جام‌جم